

NINA • NIKU

FAKTA

Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen miljøvernforskning. Stiftelsen har ca. 225 ansatte (1998) og omfatter NINA - Norsk institutt for Naturforskning og NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning. FAKTA-ark gir populariserte sammendrag av publikasjoner fra stiftelsen.

Nr. 18 — 1998

Sluttrapport:

Store rovdyrs økologi i Norge

NINA gjennomførte seks instituttprogrammer i perioden 1991-95.

Sluttrapporten om programmet om store rovdyrs økologi i Norge foreligger nå. Målet for programmet har vært å bedre kunnskapsgrunnlaget for forvaltningen av våre store rovdyr. Vi har studert artenes biologi og krav til livsmiljø, med spesiell vekt på populasjonsdynamikk (reproduksjon og dødelighet) og atferdsøkologi (sosial organisering, arealbruk, vandringsmønster og utvandring av ungdyr).

Siden byttedyrtilgang er viktig for rovdyrenes leveforhold, har vi også undersøkt deres forhold til naturlige næringsressurser og til bufe og rein på beite.

STORTINGETS «Rovdyrmelding» gir rovdyrene strengt vern i kjerneområdene deres, der artene skal sikres mulighet for reproduksjon og overlevelse. Det kan likevel utstedes fellingsløyve for enkeltdyr som gjør vesentlig skade på bufe og tamrein, forutsatt at rovviltbestandene ikke settes i fare. Utenfor kjerneområdene skal det være lettere å få fellingsstillatelse. Men det forutsettes likevel at rovdyrene kan forekomme også andre steder hvor de ikke fører til vesentlig skade.

VED SIDEN AV felling av skadegjørende rovdyr, kan det tillates lisensjakt dersom artene har nådd et nivå som tilsier at veksten i bestanden bør reguleres for å unngå store konflikter. Innholdet i Rovdyrmeldingen fører til store utfordringer for forvaltningen, og det er stadig en krevende oppgave å finne den rette balansen mellom vern og beskatning. Kvaliteten på beslutninger om dette avhenger av hvilke kunnskaper man har om bestandsstyrrelser og økologi hos rovdyr og byttedyrarter.

Gaupebestanden er god

Den norske bestanden av gaupe er god. Den har en landsdekkende forekomst på minst 5-600 dyr.

RÅDYR og rein er viktig næring for gaupa. Hannene tar forholdsvis mer hjortedyr og mindre småvilt (hare og skogsfugl) enn hunn-gaupene. Voksen gaupe som lever av hjortedyr, er tyngre enn de som spiser småvilt, men kjønn er viktigste faktor for byttedyrvalget.

Rådyr og rein

I Nord-Trøndelag har rådyr og rein nokså lik betydning som bytte for gaupa. Andelen hjortedyr i dietten endret seg ikke med avstanden fra innmark. Ekskrementprøver fra radiomerket gaupe i Nord-Trøndelag viser at hjortedyr utgjorde 89% av vinterdietten og 69% av sommerdietten.

Totaltap ved rovdyrskader på tamrein i Vestre Namdal reinbeitedistrikt var på over 30% per år, rovdyrandelen av tapene var 65%. Gaupe tok mye mer kalv enn voksen rein. Blant voksen rein var ulykker den hyppigste dødsårsaken (32%). Gaupepredasjonen var den dominerende dødsårsaken blant kalver (60%) og den nest viktigste for voksne (29%).

Lam

Vitalitet er viktig for overlevelse hos lam på beite i områder der det ikke er registrert store rovdyrskader. Også lam fra små kull hadde større sannsynlighet for å gå tapt i slike områder. I områder med store predasjonsproblemer på grunn av bjørn eller gaupe, betyr ikke generell vitalitet så mye. Værlam og lam med unge mødre er over-

Gaupe er smygjeger og har størst jaksuksess i tett vegetasjon. Den unngår åpne områder og velger leveområde etter habitattype, ikke etter forekomst av sau og tamrein. Foto: PETER KIRKBY

representert i sauetap i gaupeområder, mens lav vårvekt slår ut negativt for lam i bjørneskadeområder. Fordi bjørnen først og fremst slår søyer, blir det mange morløse lam i et bjørneområde. Effekten av lav vårvekt på overlevelsessevnen blir trolig større for morløse lam enn for lam i intakte familieggrupper.

Tamrein basis for gaupe

Den økte jaktkvoten på gaupe i Norge har forårsaket sterke reaksjoner fra verneinteressenter i Norge og Europa for øvrig. Det er sannsynliggjort at tamrein er basis for gaupefamilien i Norge når naturlige byttedyrarter som hare og skogsfugl går tilbake. Økningen av gaupe på 1990-tallet skyldes trolig økningen av rådyr og sauehold. Gaupas ekspansjon i Nord-Norge har sammenheng med rådyrets ekspansjon nordover, selv om tamrein er grunnlaget for gaupa i Nord-Norge.

Jerven dreper mange sauer

JERVEN reetablerte seg i Snøhetta-området i 1976-79 etter et fravær på mer enn 50 år. Selv om villrein er viktig føde for jerv om vinteren, er den ingen dyktig villreinjeger, og bare i liten grad blir villreinstammen påvirket av dagens tettheter av jerv. Forekomsten av smånagere er viktig for jervens reproduksjonssuksess.

Jerven dreper mange sauer. I Snøhetta økte sauetapeene ikke med jervtetthet, men med økende antall sau på beite. Feltinger av jerv førte til at tapsprosenten hos lam gikk ned samme år som fellingene skjedde, men effekten av fellingene avtok raskt. Dette tyder på rask reetab-

ling av jerv. Lam var mer utsatt for å bli drept av jerv enn voksne søyer. Sau synes lite viktig som mat for jerv, og en stor del av jervens predasjon på sau er overskuddsdreping.

Forvaltningsmessig er Snøhetta, Rondane og Reinheimen et totalfredet kjerneområde med et potensial for ca. 36-50 jerver dersom det blir like mye jerv over hele kjerneområdet som i Snøhetta i dag. Fordi jerven tidvis forlater området, kan den likevel bli skutt. På seinvinteren og om sommeren vil jakt i området utenfor kjerneområdet kunne føre til felling av lokale dyr, mens en ved jakt seinhøstes og tidlig på vinteren kan felle jerver fra

Snøhettaområdet er det sørligste og eneste området hvor jerv lever sammen med vill fjellrein i Vest-Europa.

Foto: ROY ANDERSEN

kjerneområdet, fordi jerven i denne perioden oftere beveger seg i randområdene av sitt leveområde.

Fjellreven i fare for å dø ut

NORSK fjellrev risikerer å dø ut, og overlevelse hos voksne er den mest kritiske faktoren. Sjansen for utdøing øker med tiden mellom gode reproduksjonsår. Et tiltak mot utdøing vil være å øke bestandsstørrelsen. Dette kan skje gjennom utsetting av nye individer, gjennom økt voksenoverlevelse, eller økt mulighet for utveksling av individer mellom restbestander.

Snøhettaområdet synes å passe for fjellrev, men bestanden har ikke økt etter mer enn 66 års totalfredning. En sannsynlig forklaring er konkurranse med rødrev. Mange gamle fjellrevhi brukes i dag av rødrev.

Undersøkelse av to sørnorske fjellrevbestander viste at disse har mindre genetisk variasjon enn fjellrev fra Kola-halvøya, Svalbard og Taimyr i Sibir. Dette kan være resultat av hardt jakttrykk på norsk fjellrev først i dette århundret. Estimater av den effektive bestandsstørrelsen og data fra hiovervåking tyder på at den skandinaviske bestanden består av noen hundre individer. Det er ikke påvist at den lave bestandsstørrelsen med liten genetiske variasjonen har gitt innavlsdepressjon. Kullstørrelsen i skandinaviske fjellrevbestander er imidlertid blitt mindre i løpet av de siste 20 årene, og er signifi-

kant mindre enn andre, sammenlignbare stammer.

Foto: OLAV STRAND

Norge har 25-55 bjørner

NORGE har en bjørnebestand på 25-55 bjørner. Utbredelsen henger sammen med den svenske bjørnestammen. I Sverige er det omtrent 1000 individer. Hos bjørn i østre Nord-Trøndelag og nordvestre Jämtland er klauvdyr og maur de viktigste næringsemnene om våren. På svensk side var sommerdietten dominert av klauvdyr,

urter og maur, mens sau var dominerende på norsk side. Av 1231 sau sluppet på beite i Lierne, Nord-Trøndelag, døde 229 (18,6%) i undersøkelsesperioden. Bjørn var årsak til 96 % av dødeligheten hos søyene og 42 % hos lammene.

Tar søyer framfor lam

Bjørnen tok søyer framfor lam. Bjørnen synes å foretrekke søyer med bjelle framfor søyer uten bjelle. Unge søyer med overvekt av værlam i kullet var også spesielt utsatt for predasjon. Blant lammene tok bjørnen en overvekt av små individer. Disse ble trolig hengende etter når flokken ble angrepet, eller jaget av bjørn. Tapsomfanget på sau blir svært stort og

Medarbeider i Det skandinaviske bjørneprosjektet, Robert Franzén fra Naturvårdsverket i Sverige, merker en bjørn i Norrbotten fjellområde i Nord-Sverige.

Foto: JON SWENSON

ikke til å leve med i et område hvor bjørn er etablert, selv med svært stor menneskelig aktivitet i terrenget.

Viktigste næring

Om høsten var bær viktigste næring på svensk side, mens bjørnen i Norge åt mye sau. Svensk bjørn fikk henholdsvis ca. 52, 20, 14 og 9% av energien fra bær, kloddyr, urter og maur, mens den hos oss fikk henholdsvis 62, 23, 6 og 7% av energien fra kloddyr (mest sau), bær, urter og maur.

Bjørn dreper bjørn

Bjørn kan drepe bjørn. Voksen bjørn, og hanner i særdeleshet, dreper bjørnunger de ikke er i slekt med. Ungedødeligheten skyldes ikke at deres mødre er i dårlig kondisjon eller har lite mat til avkommet. Når en voksen hannbjørn dør, kan en ny, ikke-beslektet hann etablere seg i området. I slike tilfeller vil bjørnungene i området kunne bli drept av den nye hannen, som vil ha binna til å komme i brunst.

Høstingsmodeller må ta hensyn til denne negative effekten for populasjonen av å felle voksne hannbjørner, i tillegg til effekten av å felle voksne binner. Dette betyr at bjørn er enda mer ømfintlig for jakt enn tradisjonelle modeller viser.

Stoffet er hentet fra

NINAs strategiske instituttprogrammer 1991-95

«Store rovdyns økologi i Norge. Slutt-rapport».